

	Læsekonsulent	Tale-Hørelæreren/konsulent	Psykologen	Specifikt for ordblindhed
F O R M Å L	At afdække elevens faglige vanskeligheder med henblik på rådgivning af skolen, lærerne, eleven og dennes forældre om tilrettelæggelse af et koordineret samlet undervisningstilbud for eleven. Herunder specialundervisning på skolen, anvendelse af kompenserede hjælpemidler og tilbud om undervisning uden for den almindelige klasse eller hjemskolen.	At skabe klarhed over, hvorvidt der er tale om læse- og stavevanskeligheder på baggrund af afkodningsvanskeligheder eller sprogforståelsesvanskeligheder.	At finde de ressourcer og eventuelle vanskeligheder hos eleven, der vil være med- eller modvindsfaktorer i læse- og staveindlæringen	At afgøre om der er tale om ordblindhed eller for børn, som er i gang med læseindlæringsprocessen, tydelige risikotegn på ordblindhed.
B A G G R U N D O P L Æ S N I N G E R E T S P A R T I C I P L E R E S O P G A V E R	Hvilket læseudviklingsstrin befinder elevens sig aktuelt på? Hvilket staveudviklingsstrin befinder eleven sig på? Hvordan er elevens interesse for at lytte til oplæsning? Har der tidligere (f.eks. i børnehavealderen) været særlig opmærksomhed på elevens sproglige udvikling? Hvordan har elevens læseudvikling været gennem det tidligere undervisningsforløb ? Hvilken form for undervisningsdifferentiering har været anvendt? Hvordan har eleven været undervist indtil nu? <ul style="list-style-type: none"> Undervisningsmetoder Undervisningsmateriale Organisationsformer Hvilken form for kompenserende hjælpemidler (it) har været anvendt og i hvilket omfang? Hvilke fælles undervisningsmål har eleven nået? Hvilke individuelle undervisningsmål har eleven opnået? Hvordan arbejder eleven uden lærerstøtte? Hvor længe kan eleven koncentrere sig i et undervisningsforløb? I hvilke situationer kan eleven koncentrere sig bedst om læsning / oplæsning. Hvordan arbejder eleven sammen med andre elever? Hvordan klarer eleven bundne / frie opgaver? Hvordan er elevens selvstændige læsevaner? Hvordan er elevens fortælle- og genfortællingsstruktur? Beskrivelse af elevens kundskaber , interesser, selvbillede, motivation.	Der bør optages en grundig anamnese for at afdække tilgrundliggende årsager til de sproglige vanskeligheder. Der er sammenhæng mellem barnets sproglige udvikling og den senere læseudvikling. Fundamentet til barnets sproglige kompetencer skabes mellem 0-6 år og herpå skal den senere læsefærdighed bygges. Hvis der senere i barnets udvikling opstår vanskeligheder med tilegnelsen af læse-/skrivefærdigheder, er det derfor vigtigt at vurdere de sproglige elementer, som er en forudsætning for læseudviklingen.	Der bør være ekstra fokus på følgende faktorer: Familieære dispositioner for læsevanskeligheder. Familieforhold (faderens og moderens opvækstforhold . Søskende. Familiens vilkår: arbejde, økonomi, boligforhold og netværk. De enkelte familiemedlemmers forhold. Familiemedlemmes indbyrdes forhold), svangerskab, fødsel og neonatal periode. Evt. sygdom samt tidligere udviklingsforløb – herunder udviklingsmæssige milepæle. Elevens psykiske udvikling og nuværende problemer (symptomer, varighed og udløsende faktorer. Forudgående undersøgelser og støtteforanstaltninger). Herudover bør den psykologiske undersøgelse indeholde elevens og forældrenes oplevelse af vanskelighederne, samt hvilken betydning de har for eleven. Det bør undersøges, om eleven har følelsesmæssige vanskeligheder, som kan være en bidragende årsag til ulyst/overskud ved at arbejde aktivt med læsetilegnelsen. Det er vigtigt, at elevens læseudvikling ikke ses isoleret som et teknisk undervisningsproblem. En mislykket læseudvikling kan påvirke en elevs selvbillede og personlighedsudvikling. For at imødegå det, skal det sikres, at eleven hjælpes med at begribe sine vanskeligheder og bevare sin selvtilid og sit selvværd.	Utalige, internationale såvel som danske undersøgelser har vist en forøget risiko for disposition for ordblindhed, hvis mindst en i tæt familiez relation (mor eller far) selv er ordblind. Den øgede risikofaktor er ca. x4 for de graverende, basale vanskeligheder. Hertil skal tænkes den miljømæssige påvirkning. Elevens selvværd kan i høj grad påvirkes i både negativ (stigmatisering) og positiv (indkapsling) retning ved en specifik afklaring af, hvad læsevanskelighederne skyldes. Mange ordblinde oplever, at effektive copingstrategier afhænger af en klar og tydelig sprogbrug om deres vanskeligheder.
K O G N I T I V E F A K T O R E R		Den verbale arbejdshukommelse er en vigtig sproglig forudsætning for indlæring af sprog og læsning. Ordforråd er knyttet til langtidshukommelsen, men for at lære nye ord er det vigtigt, at eleven kan fastholde ordet i sin arbejdshukommelse i forarbejdningsperioden. Den auditive arbejdshukommelse er det midlertidige lagringsystem, hvor elementerne kan lagres og forarbejdes. Denne hukommelse er desuden en forudsætning for løsning af fonologiske opmærksomhedsopgaver. En svag auditiv arbejdshukommelse vil give problemer med en fonologisk analyse og syntese. Det er veldokumenteret, at elever med massive læse- skrivevanskeligheder har visse vanskeligheder med at fastholde ords lyd i korttidshukommelsen, hvilket gør, at det er sværere for dem end for normale læsere at gentage lange og mindre kendte ord. Udredningen af hukommelsen vurderes i forhold til sætningsspændvidde, der viser hvor stor en mængde information eleven kan håndtere ad gangen. Desuden kan der vurderes på såvel ord- som stavelsesniveau.	I forhold til elever med risiko for at udvikle læse- stavevanskeligheder, eller elever som har læse- og stavevanskeligheder er det især arbejdshukommelsen , man bør have fokus på. Hvis spændvidden i arbejdshukommelsen er lav, kan der ses vanskeligheder ved afkodning af længere ord og forståelse af mere sammensatte sætninger. Hvis en elev både har store fonologiske vanskeligheder og en svag arbejdshukommelse, vil det besværliggøre afkodningen i væsentlig grad: Man skal forestille sig en elev, der ved afkodningen af et længere ord, på grund af fonologiske vanskeligheder bruger meget energi og tid på at sætte de enkelte lyde sammen for at kunne afkode den første stavelse. Når eleven har afkodet 2. eller 3. stavelse, vil den ringe arbejdshukommelse kunne bevirkte, at de første stavelser er glemt. Udover vanskeligheder ved afkodningen af enkeltord, vil problemer med arbejdshukommelsen betyde, at det kan blive vanskeligt for eleven at holde styr på de ord i sætningen, der allerede er læst, hvilket får betydning for læseforståelsen. Endnu større krav stilles til hukommelsen, når man skal huske handlingen i en historie. En svag arbejdshukommelse indvirker endvidere negativt på forarbejdningsdybden og hæmmer evnen til planlægning og organisation. En elev med problemer med arbejdshukommelsen vil sandsynligvis have behov for at få korte og konkrete forklaringer og anvisninger, hvor man evt. understøtter sprog med visualiseringer. I forhold til den støtteforanstaltning, der evt. skal iværksættes, er det afgørende at have afklaret, om der er tale om specifikke vanskeligheder, eller om den primære vanskelighed er nedsat intelligens med læsevanskeligheder og / eller sprogvanskeligheder som en sekundær problematik. Hvis der er tale om en generel intelligensproblematik, vil der hos skolebarnet ses vanskeligheder i andre fag end dansk.	
	Læsekonsulent kan selv og/eller i samarbejde med skolepsykologen foretage afdækning af elevens kognitive udvikling . Det er vigtigt at sammenholde afdækningen af elevens kognitive udvikling med elevens læsekompetencer for at se om der er et misforhold mellem den aktuelle kognitive udvikling og læseudvikling.		I forhold til udredning af elever, der er i risiko for at udvikle læse- stavevanskeligheder eller allerede har disse vanskeligheder, bør det afklares, om der er opmærksomhedsvanskeligheder . Det er specielt evnen til at fokusere og fastholde opmærksomheden over tid, der har betydning i denne sammenhæng. Hvis der er vanskeligheder med at fokusere og fastholde opmærksomheden, er det afgørende i forhold til at tilrettelægge den mest hensigtsmæssige støtteforanstaltning, at det afklares/ vurderes, hvilken rolle opmærksomhedsvanskelighederne spiller i forhold til læse- og stavevanskelighederne, herunder om opmærksomhedsvanskelighederne er primære eller sekundære i forhold til læsevanskelighederne. Hos elever der både har opmærksomhedsvanskeligheder og fonologiske vanskeligheder, skal opmærksomhedsvanskelighederne medregnes som en væsentlig modvindsfaktor i forhold til læse- og staveudviklingen. En elev med opmærksomhedsvanskeligheder vil sandsynligvis have behov for at få korte og konkrete forklaringer og anvisninger, hvor man evt. understøtter sprog med visualiseringer.	Der er ingen afgørende sammenhænge mellem børns tidlige problemløsningsfærdighed og deres afkodningsfærdighed. Børn, der har afgørende mentale vanskeligheder, som kan bremse læseudviklingen væsentligt, vil oftest være identificeret inden skolestart. Det er væsentligt at være opmærksom på, at graden af de oplevede vanskeligheder med læsning hænger sammen med elevens kognitive færdigheder i det hele taget.
	lagttagelse af den visuelle perception .	Den auditive perception og evnen til at diskriminere sproglyde bør vurderes. Undersøgelser viser, at elever med svære læse- og stavevanskeligheder ofte er i stand til at høre om to ord lyder ens, hvorimod de skelner mindre skarpt på lydniveau, specielt når lydene ligger tæt op ad hinanden. Undersøgelser viser desuden, at ordblinde oftere foretrækker at svare med rigtige ord end nonsensord i skelneopgaver, hvilket kan tyde på at eleverne snarere har vanskeligheder med at identificere lyden end skelne lyden.	Det bør undersøges, om en elevs læse- og stavevanskeligheder er i en eller anden grad er betinget af vanskeligheder med visuel perception/skelneevne .	Ordblindhed er en specifik indlæringsvanskelighed og er derfor afhængig af en funktionel høre- og synssans.
S P R O G F Æ R D I G H E D E R	Læsekonsulent bør i samarbejde med tale-hørelæreren afdække elevens sproglige udvikling og nuværende kompetencer.	Elevens sprogforståelse bør vurderes. En undersøgelse af sprogforståelsen skal hjælpe med at afdække læsevanskeligheder, der ikke bunder i ringe ordfafkodning. Der vil ofte være en tæt sammenhæng mellem elevens sprogforståelse og ordforråd. Nogle elever med sprogforståelsesvanskeligheder, der påvirker læsningen, vil først blive opdaget relativt sent, idet de ofte afkoder ord uproblematisk. Kravene til sprogforståelse vokser hastigt omkring 3.- 4. klasse samtidig med, at eleven i højere grad forventes at indlære selvstændigt ved hjælp af læsning. Sprogforståelsesvanskelighederne må samtidig vurderes i lyset af elevens øvrige sproglige færdigheder. Elementer som hukommelses- og opmærksomhedsproblemer samt sprogproduktion er væsentlige at inddrage i den samlede vurdering af sprogforståelsen.	Det er væsentligt, at elevens sprogforståelse undersøges. Undersøgelsen skal afdække, om eleven har begrebsmæssig dækning for ord (form, farve, egenskab og kategorisering). En mangelfuld sprogforståelse vil påvirke sprogproduktion, hukommelse, opmærksomhed, forestillingsevne og social kognition i negativ retning. En følgevirkning af en mangelfuld sprogforståelse er bl.a. læseforståelsesvanskeligheder.	Ordblindhed er specifikke afkodningsvanskeligheder og derfor adskilt fra elever med specifikke sprogforståelsesvanskeligheder – som dog ofte også udviser store læsevanskeligheder. Derfor er det vigtigt at sammenholde resultaterne på en test for (tegn på) ordblindhed med oplysninger fra en talepædagogisk udredning. Hvis der ikke foreligger en talepædagogisk udredning, og resultaterne på en test for ordblindhed ikke er klare, bør man samarbejde med tale-hørekonsulent om en udredning.
	Læsekonsulent kan i samarbejde med tale-hørelæreren undersøge elevens impressive og ekpressive sprogfærdigheder. Hvordan kommunicerer eleven? Hvordan er elevens sprogforståelse og sprog anvendelse? Hvordan er kompetencerne m.h.t. formulering og sætningskonstruktion (skrivekompetencer)? Hvordan er elevens grammatiske kompetencer?	Ordkendskab og begrebsdannelse bør vurderes. Ordforrådet er en del af langtidshukommelsen, men for at kunne lagre nye ord er det nødvendigt at kunne fastholde ordets lyd i korttidshukommelsen. Vanskeligheder med at lagre nye ord korrekt i langtidshukommelsen er en væsentlig årsag til læsevanskeligheder, som er tæt knyttet til vanskeligheder med at lære bogstavernes lyde og navne. Et begrænset ordforråd spiller en stor rolle med hensyn til læseforståelsesvanskeligheder, som bliver mere og mere udtalt, efterhånden som kompleksiteten i det læste øges. I den forbindelse er kendskab til ordenes betydning og det at være i stand til at kunne organisere ordforrådet i kategorier det vigtige. Elever med læseforståelsesvanskeligheder har således ofte et ordforråd og en begrebsdannelse, der er ringere end de jævnaldrenes.	Hvis der ved en undersøgelse af sprogproduktion findes vanskeligheder, bør det undersøges, om vanskelighederne er betinget af underliggende vanskeligheder med sprogforståelse, grundlæggende perception og/eller opmærksomhed.	Der findes overbevisende forskningsresultater, der klart peger på sammenhængen mellem svage sprogfærdigheder i førskolealderen og senere læsevanskeligheder. Således har det vist sig, at elever med ringe opmærksomhed på sproglyd er i risiko for at udvikle læsevanskeligheder. Heldigvis har undersøgelser med fokus på en tidlig indsats klart dokumenteret, at elever med svage sproglige forudsætninger drager stor nytte af en systematisk undervisning i opmærksomhed på sproglyd og sammenhængen mellem sproglyd og bogstaver.
	Læsekonsulent kan i samarbejde med tale-hørelæreren undersøge elevens evne til at mobilisere ord og formulere sig mundtligt .	Ordmobilisering , dvs. at være i stand til hurtigt at hente et ord frem og benævne det, har betydning for læsefærdigheden og læseforståelsen. Eleven med ordmobiliseringsvanskeligheder har på grund af upræcis fonologisk lagring svært ved at forbinde ordenes fonologiske og semantiske repræsentation i det mentale leksikon. Ordmobiliseringsvanskelighederne kan også skyldes en dårlig semantisk repræsentation, dvs., at eleven har for få elementer til at knytte til ordet.		Hvis en elev har påviste ordmobiliseringsvanskeligheder, kan det være vanskeligt at afgøre, om eleven også er omfattet af en ordblindeproblematik. Talepædagogisk bistand vil i mange tilfælde være nødvendig.
S P E C I F I K E T I S T I K E R E T S P A R T I C I P L E R E S O P G A V E R	Fonologisk bevidsthed Evnen til at skelne nærtbeslægtet lyd Evnen til at rime Kendskab til de 3 alfabeter (lyd, navn, grafem) Kendskab til bogstavernes funktion og ords opbygning (vokal / konsonant) Morfologisk opmærksomhed Kendskab til morfemisk deling af ord / stavelsesdeling af ord. Alfabetiske strategier (evne til at foretage analyse af et ord) Evne til at foretage syntese af lyde til ord Læsning af ord: Rigtige ord og nonsensord Grammatiske kompetencer Sekvensgenivelse Højtælæsning af tekst (hastighed og læserigtighed) Stillelæsning af tekst (læsehastighed ved selvstændig læsning)	Sproglig opmærksomhed er en væsentlig forudsætning for læse- og skriveudviklingen. Frem mod skolestart forventes det, at eleverne har udviklet en metasproglig bevidsthed, hvor de kan bearbejde det talte sprog i sætninger, ord, stavelser og til sidst i bogstaver/lyde. For elever, hvis læsevanskeligheder primært er vanskeligheder med afkodningen, ses store vanskeligheder med at udnytte det fonematiske princip, og de mangler den nødvendige fonologiske opmærksomhed på talesprogets lyde. Distinkt udtale er en slags katalysator for, om eleven kan anvende en fonologisk opmærksomhed til en fonologisk strategi til læsning og skrivning. Vurderingen af fonologisk opmærksomhed og distinkt udtale bør afdække eventuelle vanskeligheder ved fonemgenkendelse og ved fonologiske subtraktionsopgaver.		Fonologisk opmærksomhed er den vigtigste forudsætning for den senere udnyttelse af det fonematiske princip, som er nøglen til god læsning. Derfor bør den fonologiske opmærksomhed afdækkes med henblik på at undersøge elevens potentiale på et forudsætningsniveau. Fonologisk subtraktion viser sig som et solidt mål for fonologisk opmærksomhed.
F O R L Æ S N I N G	Hvordan er indholdsforståelsen af: <ul style="list-style-type: none"> Ord Sætninger Tekst Helheder Læseerfaring <ul style="list-style-type: none"> Interesse for bøger og læsning i småbørnsalderen. Skriftsproglig interesse i småbørnsalderen. Læseindstilling i skoleforløbet. Læseerfaringer i hjemmemiljøet. 			Den kritiske færdighed for god læsning er at udnytte det fonematiske princip, dvs. sætte lyd til bogstaver. Udnyttelsen af det fonematiske princip kan afdækkes ved hjælp af en nonsensord-stavetest. Stavning kræver mere præcision end læsning, og nonsensord udelukker brug af andre strategier end en fonematisk. Derfor er nonsensord-stavetesten en pålidelig indikator for beherskelse af det fonematiske princip.
				For at undersøge om eleven har en specifik afkodningsproblematik er det nødvendigt at sammenligne læsning af rigtige ord, som kan afkodes ved hjælp af en række strategier, med læsning af nonsensord, som kun kan afkodes ved hjælp af en fonematisk strategi. Denne procedure har vist sig solid i den specifikke afgrænsning af ordblindhed.

Anbefaling til en tværfaglig afdækning af massive læse- og stavevanskeligheder i skolen

Udarbejdet af Foreningen af tale-hørelærere i Folkeskolen, Læsekonsulenternes Landsforening, Pædagogiske Psykologers Forening og Dansk Videnscenter for Ordblindhed, ©2008

Indledning

Dette materiale er udarbejdet i et samarbejde mellem Pædagogiske Psykologers Forening (PPF), Læsekonsulenternes Landsforening (LL), Foreningen af Tale-Hørelærere i Folkeskolen (FTHF) og Dansk Videnscenter for Ordblindhed (DVO). På baggrund af en spørgeskemaundersøgelse, gennemført primo 2007, mente arbejdsgruppen, at det var relevant at udarbejde et redskab med anbefalinger vedrørende den pædagogisk-psykologiske vurdering og tværfaglige afdækning af elever med massive læse- og stavevanskeligheder.

Dette materiale skal understrege vigtigheden af en rådgivning, der giver tværfaglige anbefalinger, som understøtter hinanden til gavn for de mange fagpersoner, der arbejder med børn i risiko for/med massive læse- og skrivevanskeligheder og for informationen til familieme.

Materialets anbefalinger er rettet mod fagfolk på kommunernes PPR i håbet om, at den tværfaglige udredning kan opnå solid kvalitet på baggrund af viden og foreningernes vurdering af "best practice". Den naturlige koordinator for udredningen er læsekonsulenten, men vi opfordrer stærkt til en tværfaglig diskussion om elevens forudsætninger. Ydermere henstiller vi til en helhedsvurdering, der også omfatter informationer fra den obligatoriske sprogvurdering fra daginstitutionen samt skolens egne observationer, samarbejde med resursecentre og forvaltningens udviklingsafdeling.

Materialets indhold

Materialet indeholder anbefalinger til områder, der bør undersøges i en afdækning af massive læse- og skrivevanskeligheder i PPR-regi. Anbefalingerne er opstillet i to læseakser. Den vandrette akse er den tværfaglige akse, der viser områder, hvor der er fælles eller overlappende områder for afdækningen. Den lodrette akse er foreningernes anbefalinger til kollegaer og medlemmer. Anbefalingerne giver et samlet billede over områder af interesse i en given afdækningssag. Med denne opstilling ønsker vi at bidrage til det tværfaglige samarbejde, ligesom vi også ønsker at informere inden for egne fagrækker. Materialets format skulle muliggøre en fysisk placering på midten af et bord eller som plakat et centralt sted i PPRs lokaler.

Vi henviser ikke til specifikke testmaterialer, ligesom vi heller ikke refererer til bestemte definitioner. Materialet er udelukkende en anbefaling til at afdække relevante områder, som kan have betydning for læse- og staveudviklingen.

Rammen for en tværfaglig afdækning af massive læse- og stavevanskeligheder

Rammen for en tværfaglig afdækning af massive læse- og stavevanskeligheder kan sættes med forskellige faglige synsvinkler. Læse- og stavevanskelighederne kan være ganske specifikke men på den anden side også ganske sammensatte. Derfor pointerer Dansk Videnscenter for Ordblindhed de områder, som er af særlig interesse for en specifik afgrænsning af ordblindhed. Imidlertid er ordblindhed ikke et statisk fænomen, men et fænomen som også påvirkes af andre udviklingsmæssige og sproglige faktorer. Dette vil ofte være tilfældet med de elever, som indstilles til PPR. Derfor er det især i PPR-regi nødvendigt med en tværfaglig ekspertise, der finder de mest væsentlige områder, som bør afdækkes i en valid undersøgelse af elevens vanskeligheder.

I forbindelse med den tværfaglige udredning af elever, der har – eller er i risiko for at udvikle – massive læse- og stavevanskeligheder, er det vigtigt at inddrage den talepædagogiske undersøgelse. Den kan danne grundlag for en vurdering af, om vanskelighederne fortrinsvis skyldes sprogforståelsesvanskeligheder eller om årsagen er afkodningsvanskeligheder. Den tale-hørefaglige undersøgelse er ofte foretaget tidligere end skolealderen, og derfor før en egentlig læsefærdighed er begyndt. Derfor er vurderingen et vigtigt element i den forebyggende indsats, som er iværksat, og i den pædagogiske evaluering af, om den specifikke indsats har virket.

Den psykologiske undersøgelses formål er at bidrage med viden inden for de psykologiske områder, som vil være væsentlige at indtænke i forhold til planlægning af den støtteforanstaltning, der eventuelt iværksættes.

Omfanget af læsekonsulentens egne undersøgelser af elevens læsefærdigheder afhænger i høj grad af, hvor grundigt elevens status er beskrevet fra de andre aktører, men det bør sikres, at der er foretaget vurderinger på en lang række områder, så der er grundlag for at nå til konklusioner, der afdækker elevens kompetencer og potentialer.

Lærerteamet skal som minimum beskrive de undervisningsformer og metoder, der har været anvendt for gennem en differentieret undervisning i klassen at afhjælpe de skriftsproglige vanskeligheder, som teamet oplever, at eleven har. Lærerteamet skal kunne beskrive, hvilke skriftsproglige kompetencer eleven allerede er i besiddelse af.

Læsevejlederen / koordinator for specialundervisning på skolen skal kunne beskrive resultater af elevens læseudvikling gennem de klassetest, der har været anvendt i klassen siden børnehaveklassen og de anbefalinger om undervisningsdifferentiering, der har været givet lærerteamet om såvel den generelle undervisning i klassen som den særlige indsats for den aktuelle elev. Desuden skal de individuelle læsetest, der eventuelt er anvendt, være beskrevet. Har eleven i perioder modtaget intensiv læsestøtte, skal dette også beskrives.

Når ovenstående områder er afdækket, er læsekonsulenten klædt godt på til sammen med det øvrige PPR-team at foretage vurderingen af elevens skriftsproglige kompetencer og potentialer samt karakteren af elevens vanskeligheder. Denne samlede analyse er et godt udgangspunkt for, at PPR-teamet i samarbejde med lærerteamet kan planlægge den differentierede undervisning i klassen og den specialundervisning, der eventuelt skal iværksættes.